

La política lingüística abans de la política lingüística: el multilingüisme monolingüe en el pensament de Ramon Llull

GUILLEM ALEXANDRE AMENGUAL BUNYOLA

Universitat de les Illes Balears

guillem.amengual@uib.es

Resum: Llull es feu ressò del mite babèlic per dissenyar el seu règim lingüístic ideal: el monolingüisme. Al capítol 94 del *Blaquerna*, gràcies al llatí i a una acurada planificació, el somni monolingüe lul·lià esdevindrà real. Llull, multilingüe per naixement, formació i voluntat, s'adonava del caràcter utòpic de la proposta, però no deixa de fer-la, coincidint amb la filosofia política clàssica, entesa com a instrument que permet millorar l'acció política. De Llull ençà, han estat nombrosos els pensadors que han defensat el monolingüisme i han vist en la diversitat lingüística un element negatiu per a la convivència, la cohesió i el progrés: autors com Herder, Rousseau, Mill, Habermas, Patten, Kymlicka o Van Parijs aposten per la convergència lingüística com a millor opció. L'aposta lul·liana per partir d'una llengua franca té també un correlat actual obvi: l'anglès, l'hegemonia del qual fa perillar la linguodiversitat i provoca situacions d'injustícia lingüística. Així les coses, i amb el biaix teòric vers el monolingüisme, elaborar una teoria normativa de la política lingüística és un repte colossal, perquè cal superar una tradició de pensament que ha entès la pluralitat lingüística com un problema. Una política lingüística justa ha de partir, contràriament, de la diversitat lingüística com un fet natural i positiu.

Paraules clau: política lingüística, Ramon Llull, multilingüisme monolingüe.

Language policy before language policy: monolingual multilingualism in Ramon Llull's thought

Abstract: Llull followed the myth of Babel to design his ideal language regime: monolingualism. In chapter 94 of *Blaquerna*, thanks to Latin and to a careful planning, Llull's monolingual dream will become real. Llull, multilingual because of birth, formation and will, realized that it was an utopic proposal, but he does not stop making it, coinciding with classical political philosophy, which have been understood as an instrument that make possible improving political action. From Llull onwards, many thinkers have defended monolingualism and have seen a negative element for coexistence, cohesion and progress in linguistic diversity. Authors such as Herder, Rousseau, Millet, Habermas, Patten, Kymlicka and Parijs, among many others, have chosen linguistic convergence as the best language planning option. The Lullian option to start from a *lingua franca* has also an obvious correlation nowadays: English, whose hegemony endangers linguistic diversity and causes situations of linguistic injustice. Thus, with the theoretical bias towards monolingualism, developing a normative theory of language policy is a really difficult challenge to achieve, because overcoming traditional thinking of understanding linguistic plurality as a problem is needed. On the contrary, fair linguistic policy must be based on a positive conception of linguistic diversity.

Keywords: language policy, Ramon Llull, monolingual multilingualism.

1/ Introducció

La diversitat lingüística, com la biodiversitat o la diversitat cultural, és un fenomen absolutament natural, íntimament lligat al fet humà. És la norma en el món de les llengües i de les comunitats lingüístiques. Per aquesta raó, qualsevol política lingüística (i qualsevol reflexió sobre filosofia política aplicada a les llengües) hauria de partir d'aquesta obvietat, i no considerar-ho un problema que cal corregir. El pensament occidental sobre la diversitat lingüística s'ha caracteritzat, en canvi, per una mentalitat monolingüe que podem denominar «multilingüisme monolingüe» (Peled, 2012; Anipa, 2012; May 2014; Ricento 2014): la diversitat lingüística s'ha entès com una disfunció que ha de ser corregida (Peled, 2008). Tant la reflexió filosòfica sobre la política de les llengües com les polítiques lingüístiques dutes a terme, doncs, han afavorit l'assimilació i l'homogeneïtzació de les llengües, provocant la reducció de la linguodiversitat i l'extinció. Només fins fa molt poc, lingüistes i teòrics de la filosofia política han començat a prendre en consideració de manera seriosa el manteniment i la promoció de la diversitat lingüística a l'hora de bastir polítiques lingüístiques justes i, encara més important, una teoria normativa de la política lingüística (Amengual *en premsa*, Peled 2012) basada en una ètica lingüística nova.

En el fons de la mentalitat monolingüista hi trobam la por a la diferència i a l'alteritat. Recordem que les llengües són sistemes de comunicació compartits (i concrecions de la facultat humana, universal i innata del llenguatge dins de grups humans determinats) i, no menys fonamental, sistemes de representació de la realitat que permeten als parlants tenir una visió del món socialment compartida. Cadascuna de les llengües fa possible la constitució de la consciència de grup i la simbolització de la identitat col·lectiva (König 1999), de manera que aquesta funció simbòlica contribueix a la integració social. I aquí comença una altra qüestió: la diversitat lingüística va lligada a la diversitat cultural (i social i política), de manera que esdevé un element central en la configuració de les societats i dels estats.

La qüestió no és nova: amb l'eclosió de les llengües romàniques la diversitat lingüística feu aparició triomfal en l'Occident medieval europeu, i esmicolaren la idea (fictícia, val a dir-ho) de la unitat lingüística del món romànic. El llatí continuà amb l'estatus de llengua estàndard fàctica (referencial, formal, integradora, separadora, simbòlica), però hagué de conviure amb la realitat oral i quotidiana dels vernacles. Arribat el Renaixement, s'inicia un vincle estret entre llengua, comunitat (lingüística i política), territori i estat. Els vernacles són valorats positivament i substitueixen parcialment el llatí en algunes funcions que corresponen al que avui dia anomenam estàndard. Però l'esmentada consideració positiva de les llengües vernacles es feu, en general, a partir del rebuig de les varietats internes de la llengua. El menyspreu a la diversitat lingüística fou doble: internament, perquè cada llengua referencial es basava en una varietat prestigiada, bandejant tota la resta. Externament,

perquè cada llengua nacional era considerada pels seus parlants com la millor i més perfecta, una manifestació de les virtuts, la cultura i les idees pàtries. I així s'arriba a la Il·lustració i al Romanticisme, amb la teorització del nacionalisme lingüístic i polític que fan autors com Herder, Rousseau o John Stuart Mill, les idees sobre política lingüística dels quals influeixen encara gran part del pensament contemporani, sobretot quant a la defensa del monolingüisme.

D'aleshores ençà, la idea de multilingüisme monolingüe ha configurat la major part de la teorització sobre política lingüística. Autors tan diversos com Rawls, Habermas o Kymlicka han bastit les seves reflexions assumint més o menys explícitament el monolingüisme de les societats o comunitats polítiques (la «posició original» de John Rawls o la «comunitat ideal de diàleg» de Habermas, per exemple, d'arrel neokantiana, però també en perspectives comunitaristes com la de Kymlicka que, tot i assumir la diversitat lingüística i cultural, comparteix la necessitat d'una llengua compartida o comuna per a tota la comunitat).

L'origen remot de la ideologia monolingüe és el relat de Babel (Gènesi 11, 1-9), que ofereix una explicació mítica de l'origen de la diversitat lingüística, tot presentant-la com una maledicció divina: Déu confon els humans amb una munió de llengües incomprensibles entre si com a càstig per la seva supèrbia. Pensem que els habitants de Babel vivien, abans de la desgràcia, en una mena d'arcàdia lingüística, gràcies a la qual compartien no només un sistema de comunicació, sinó, sobretot, uns referents simbòlics i culturals, una cosmovisió. I la conseqüència del càstig de Déu fou la necessitat dels humans d'organitzar-se i diferenciar-se en múltiples grups lingüístics, socials, culturals i, també, religiosos.

El mite de Babel, i amb ell la visió negativa i problemàtica del fet natural de la diversitat de llengües, arrelà en la cultura occidental i configurà bona part del pensament polític, com hem vist. També es va difondre el segon aspecte de la qüestió: la relació entre la diversitat lingüística i la interdependència sociopolítica (Peled, 2012, 72), és a dir, el vincle entre llengua i organització sociopolítica (nacions, estats, religió, etc.), entre llengua i grup humà.

Hom ha considerat tradicionalment que les arrels del nacionalisme lingüístic es troben en el Renaixement i la revitalització de les llengües vernacles (Patten 2006), però és evident que ja Llull es fa eco de la qüestió, ni que sigui de manera poc sistemàtica. Llull, observador agut de la realitat i coneixedor de primera mà de la diversitat lingüística, cultural i religiosa de l'àmbit mediterrani, no podia deixar anar la possibilitat de reflexionar sobre aquesta qüestió. Contradictori com era, sap perfectament que la seva proposta és irrealitzable, perquè és conscient de les dificultats d'impulsar una llengua (i una cultura, i una religió) comunes per a tota la humanitat (almenys la coneguda, l'occident cristià), però sap veure també els possibles avantatges de la unificació lingüística.

L'objectiu d'aquesta comunicació és mostrar una de les primeres manifestacions d'aquest multilingüisme monolingüe i una mostra primerenca de política lingüística, encara que utòpica, en Ramon Llull: el famós capítol 94 del *Blaquerna* on el Doctor Il·luminat es lamenta de la diversitat lingüística existent i defensa la necessitat de fomentar una llengua universal, el llatí.

L'estructura del present treball és la següent: en primer lloc, reflexionaré breument sobre el concepte de «multilingüisme monolingüe» i la seva repercussió en la teoria de la política lingüística. En segon lloc, analitzaré les arrels bíbliques de les idees lingüístiques lul·lianes. A continuació comentaré el capítol 94 del *Blaquerna*. Finalment, lligaré algunes idees lul·lianes amb la filosofia política actual i exposaré les conclusions a què he arribat.

2/ La diversitat lingüística i els reptes d'una teoria normativa de la política lingüística

La diversitat lingüística és, com ja he dit, un fenomen constitutiu del llenguatge¹. El «problema de Babel», és a dir, com gestionar aquesta diversitat lingüística, ha de ser per força un element clau de tota actuació, atès que no existeix una política lingüística *neutra*, en el sentit que, en el marc dels sistemes democràtics, s'estableixen conjunts de mesures, coercitives i incentivadores, que cada estat determina per tal de modificar els repertoris i els hàbits de comportament lingüístics dels individus, a fi de fer-los reflectir dels valors considerats òptims en l'àmbit lingüístic (Weinstock, 2014: 318). Amb altres mots: fins i tot quan ens trobam amb una societat monolingüe, els responsables polítics han de prendre decisions sobre els usos lingüístics (quina varietat promocionar com a llengua estàndard, quines llengües s'ensenyen, quines llengües són oficials, etc.)

Qualsevol política lingüística només s'entén en el context de la diversitat lingüística: un grup homogeni, monolingüe i tancat no necessitaria fer explícita la seva política lingüística. Només que aquestes condicions no es donen, en la pràctica, gairebé mai. Fins fa poc, doncs, la filosofia política ha vist un problema en la diversitat lingüística. Tant els defensors de l'essencialisme, que es fixen en el vincle entre estat, nació i llengua, com els instrumentalistes, que es prioritzen l'eficàcia comunicativa en la tria lingüística, tendeixen a l'homogeneïtzació lingüística i a l'establiment d'una llengua comuna: una tendència al monolingüisme nociva per al manteniment de la diversitat lingüística i problemàtica des del punt de vista de la justícia lingüística, perquè amb freqüència prioritza els drets lingüístics d'un grup determinat, aquell que comparteix la llengua majoritària o major poder polític.

1. Per a una definició de «diversitat lingüística» i les dimensions d'aquest concepte vegeu Junyent (2002, 13-19).

L'objectiu de construcció nacional i el desig d'homogeneïtzació són el motor de polítiques monolingües. El tradicional «una nació, una llengua» fa passar per alt la realitat més pregona: que fins i tot en els estats genuïnament monolingües s'hi troben grups lingüístics diferents, o s'està en contacte amb llengües diferents².

Una teoria normativa de la política lingüística hauria de partir de la constatació de la diversitat lingüística no només com un fet empíric, sinó també *positiu*³: permet l'empoderament dels parlants en l'àmbit polític i socioeconòmic i fa possible una millor comprensió de la característica que com a espècie més ens defineix. Fer el contrari és actuar de manera injusta.

En conclusió, per bastir una teoria normativa de la política lingüística, cal partir de la diversitat lingüística entesa com a fenomen positiu que permet un millor desenvolupament tant dels individus com de la humanitat en sentit ampli, i contribueix a assolir l'objectiu de la justícia lingüística.

3/ El mite de Babel i el multilingüisme monolingüe

El famós relat de la torre de Babel (Gènesi 11: 1-9) és un dels primers testimonis de la reflexió sobre la diversitat de llengües i societats, i la percepció del fenomen com un problema. Almenys aquesta ha estat la visió tradicional, ja que fins i tot al mateix relat bíblic se'ns ofereix una altra visió complementària de la diversitat lingüística: es tracta de Gènesi 10: 1-32, on se'ns explica qui van ser els descendents dels tres fills de Noè, supervivents del diluvi, Sem, Cam i Jàfet, els quals s'escamparen per la terra «cada un amb territoris i llengües pròpies, amb els seus diversos llinatges i nacions» (Gènesi 10: 2); i també: «Aquests són els descendents de Sem, amb els seus llinatges i llengües, territoris i nacions» (Gènesi 10: 31). Hom pot veure, doncs, que míticament parlant ja existia la diversitat lingüística després del diluvi i abans de l'episodi de la torre de Babel. Aquesta perspectiva explica la diversitat lingüística de manera diguem-ne *natural*, és a dir, apel·lant a la dispersió geogràfica, cultural i nacional o política: els descendents dels fills de Noè s'escamparen pel món i amb el temps originaren diversos grups lingüístics i nacionals. L'explicació, encara que mítica, s'assembla a algunes explicacions que ofereixen l'arqueologia i la lingüística al problema d'explicar la diversitat lingüística⁴, basades en gran part en una possible coevolució de gens i llengües.

Però és cert que el mite babèlic, per contra, explica l'origen de la diversitat lingüística des d'una perspectiva totalment oposada i, no cal,

2. Estats monolingües com Islàndia o Portugal han d'afrontar l'arribada i l'establiment de persones immigrants i, en tot cas, han de coexistir —i competir— internacionalment amb l'anglès.
3. El que Yael Peled (2008) anomena *benedicció de Babel* («The blessing of Babel»).
4. Entre d'altres, Nettle, 1999 o Cavalli-Sforza, 1997 i 1999.

dir-ho, ben negativa: com un càstig diví provocat per la supèrbia dels humans⁵.

És evident que ja el text bíblic, fins i tot en aquest mite contraposat a l'anterior, fa èmfasi en la relació entre pobles, llengües i territoris («Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast»). A partir d'una comunitat homogènia inicial, cohesionada i harmònica, es genera una *confusió* de pobles i de llengües, cadascun amb les seves particularitats, projectes propis, rivalitats i problemes: Babel no només sembrà la confusió lingüística, sinó que és també l'origen de la confusió nacional i política.

Així doncs, la unitat de llengües i pobles esdevé multiplicitat i confusió: la diversitat de llengües no permet, segons el que hem vist, mantenir un grup cohesionat. D'aquesta manera, els parlants de cada grup lingüístic s'ajuntaren i cercaren un territori on assentar-se.

Ens ve d'enfora, per tant, la conceptualització de la diversitat lingüística com un element negatiu que cal corregir. Si el text bíblic s'hagués aturat a Gènesi 10, aquest fenomen es veuria com una conseqüència natural de la dispersió geogràfica, genètica i cultural. Però va vèncer el capítol següent, Babel, i per tant la visió negativa de la qüestió. I l'herència cultural occidental ha fet la resta, i els filòsofs polítics (i bastants de lingüistes, no cal dir-ho) han considerat que l'existència de llengües és un entrebanc que calia solucionar o, almenys, reduir-ne els efectes, de tal manera que la majoria de les propostes fetes pels pensadors occidentals des de l'edat mitjana fins als nostres dies són una conseqüència d'aquesta visió negativa de la linguodiversitat.

4/ Ramon Llull i la política lingüística: lectura del capítol 94 del *Blaquerna*

Com hem dit, el capítol 94 del *Romanç d'Evast e Blaquerna* (a partir d'ara, *Blaq*) és un exemple paradigmàtic de la ideologia monolingüista de Llull, i

5. No em resistesc a transcriure el passatge del Gènesi 11: 1-9 (cursives meves): «1 *En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules.* 2 Els homes van emigrar des de l'orient, trobaren una plana al país de Xinar i la van poblar. 3 Llavors parlaren entre ells de fer maons i coure'ls al forn. Així començaren a fer servir maons en lloc de pedra, i asfalt en lloc de morter. 4 Després van dir: Vinga, edifiquem-nos una ciutat i una torre que arribi fins al cel; així ens farem un nom i no ens dispersarem per tota la terra. 5 El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïen els homes, 6 i es digué: *Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua.* Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast. 7 *Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells.* 8 *Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra,* i van abandonar la construcció de la ciutat. 9 Per això aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, *i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.*»

mostra perfectament la tensió entre diversitat lingüística i unitat i cohesió sociopolítiques i, naturalment, religioses⁶.

D'entrada, s'han de remarcar alguns aspectes absolutament del pensament i de l'actuació lul·lians: fou Llull qui, per primer cop en la història de la cultura europea, romp l'hegemonia del llatí i situa una llengua vernacle entre la nòmina de llengües aptes per a la ciència, la investigació filosòfica i, en definitiva, l'alta cultura, al costat del grec i del llatí: féu del català la primera «llengua moderna» d'Europa.

Llull escriví, com és sabut, obres en llatí, àrab, català, conscient de la necessitat d'adaptar els seus escrits (acadèmics, divulgatius, apològics i missionals, literaris, etc.) a cada tipus de públic, i els seus llibres ben aviat van conèixer traduccions al francès, l'occità i a moltes altres llengües europees, molts en vida del propi Doctor Il·luminat. I ell mateix va aprendre àrab, segons relata a la seva autobiografia, gràcies a un esclau musulmà, per tal de poder entrar en contacte amb el món àrab de primera mà, ja fos mitjançant la lectura dels seus textos fonamentals de caràcter religiós i filosòfic, ja fos predicant la veritat de la fe cristiana en aquelles terres o adreçant obres concretes a aquest públic *infidel*.

6. Citat per l'edició de la NEORL (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull), Patronat Ramon Llull, Palma, 2009. Transcripció exactament el text crític establert en aquesta edició. Les cursives, referides als fragments especialment interessants i que seran comentats amb més detall, són meves: «[1] Esdevench-se que un missatge del cardenal de «Quoniam tu solus sanctus» tramés missatge al cardenal que *per desvariació de llenguatges s'enbargava la preycació* e les crides de consideracions non pudien declaradament donar devoció de parays a les gentz ni temor de les infernals penes, turments. Con lo cardenal ach rebut lo missatge, el lo representà a l'apostoli per tal que fos fet ordenament per lo qual los preycadors e ls consideradors agussen major libertat a usar de lur ufiç. [2] Dementre que lo cardenal representava a l'apostoli les lletres que li havia trameses son missatge, esdevenç-se que un missatge del cardenal de recomptament vench devant l'apostoli, al qual recomptà que *grans treballs avia en lo mon atrobats enfre les gentz per ço cor eren de diverses nacions havents diverses llenguatges; per la qual diversitat de llenguatges guerrejaven los uns ab los altres, per la qual guerra e llenguatges se desvariaven en creences e en sectes los uns contra ls altres. Molt cogità l'apostoli en los.ii. missatges demunt dits e ajustà tots los cardenals, als quals demanà quin consell puria esser pres a destruir la diversitat dels llenguatges ni a qual llenguatge sseria millor que hom feés convenir totes les gentz en general per tal que s'entenesen e s'amasen e que a servir Deu se convinguesen.* [3] Respós un cardenal: -Senyer apostoli, a ço que vos demanats es necessària cosa que vos e vostra cort siga agradable e amables als prínceps cristians e que ells e lurs sotsmeses concordats en custumes eligen les millors custumes. *E que per cada provincia sia una ciutat en la qual sia parlat latí per uns e per altres, cor latí es lo pus general llenguatge en latí ha moltes paraules d'altres llenguatges e en latí son nostres llibres. Aprés aquestes coses, cové que sien fembres e homens assignats a anar en aquella ciutat per apendre latí e que retornants en lur terra lo mostren als infants en lo començament que apendran a parlar; e enaxí, per longa continuació, porets aportar a fi con en tot lo mon no sia mas un llenguatge, una creença, una fe,* per consegüent un papa aprés altre qui aja devoció a est negoci demunt dit, segons que s'cové a tractar tan gran negoci con vos avets enprés. [4] Con lo cardenal ach finides ses paraules lo camarlench dix al cardenal que *ço que el havia dit sseria trop greu de adur a fi e que seria trop de gran messió a precurar aquell negoci [...].*»

A més, impulsà la creació d'escoles on els missioners fossen instruïts en les llengües dels infidels, l'Art lul·liana i les tècniques de la disputa i l'apolo-gètica.

Així doncs, Llull era absolutament conscient de la diversitat de llengües i de fet vivia immers en un estat de multilingüisme quasi tan elevat com el que podem experimentar avui dia: Mallorca i el món mediterrani eren, al segle XIII, una cruïlla de llengües, cultures i religions, i Llull es trobà, immers en un altre encreuament cultural i lingüístic entre tres mons ben diferents: l'escolàstica, el pensament àrab i la poesia trobadoresca. I Llull no només va assumir-lo, sinó que s'hi va adaptar amb una actitud que podríem considerar actual, moderna: s'adapta a aquesta realitat i contribueix al manteniment de la linguodiversitat ja que situa la llengua catalana en el mercat de llengües aptes per a l'alta cultura, tot obrint aquest àmbit d'ús restringit al llatí a la resta de llengües vulgars.

Per aquesta raó sorprèn l'aparent incongruència entre la pràctica lingüística i la teorització que fa al capítol 94 del *Blaq.* Badia i Margarit i F. B. Moll noten aquesta antítesi i intentaren explicar-la a partir del caràcter excepcional de la personalitat lul·liana⁷. Però es pot explicar de manera més senzilla a partir d'algunes reflexions de Leo Strauss sobre el concepte i els objectius de la filosofia política. Per a aquest pensador, la filosofia política clàssica (premoderna) no pretenia identificar cap ordre existent amb l'ordre ideal o perfecte, atès que assumia que l'ordre perfecte de la societat no era tant una construcció teòrica com un ideal pràctic la realització del qual resultava atzarosa⁸ (Strauss, 2007, 522-523).

Però tornem al *Blaquerna* i al capítol 94. La intenció de Llull en aquest capítol és, com hem dit, reflexionar sobre la problemàtica de la diversitat lingüística i fer algunes consideracions sobre quin hauria de ser *el millor règim politicolingüístic* possible. La postura lul·liana entronca, doncs, amb la qüestió central de la filosofia política clàssica, és a dir, quin és el millor règim possible (Strauss, 1957, 362-363), però centra l'atenció en la gestió de la

7. «Creiem que cal distingir, ací, dos aspectes: un de teòric pel qual Ramon Llull preconitza l'ús del llatí (per l'objectiu apostòlic, que així es veu simplificat), i un altre de pràctic, pel qual, quan ha d'emprendre un apostolat concret, decideix emprar la llengua pròpia d'aquell ambient. No altra cosa explica el seu interès per l'àrab; no altra cosa explica que es llanci, tan aviat, a emprar el català. Ambdós aspectes, bé que en realitat es contradiguin (l'un duu al llatí, únic i universal, l'altre anticipa l'ús de les llengües vulgars en camps que fins aleshores els eren closos), procedeixen de la mateixa personalitat, tan robusta i complexa, de Ramon Llull: unitat i mitjans per obtenir-la» (Badia i Margarit & Moll, 1957, 1301).
8. «They did not seriously believe that the perfect order of society would ever become a reality; for, being an object of wish or prayer, there is no necessary reason why it should; but they felt that any actual order could bear improvement, substantial improvement» (Strauss, 2007, 522).

linguodiversitat. Ha de quedar clar que el Beat és ben conscient del caràcter utòpic de la proposta i de les dificultats gairebé irresolubles a què es troba sotmès: no debades, l'impuls de Llull per la creació d'escoles de llengües per als missioners o el fet que ell mateix aprengué àrab i escrivís les seves obres en català, llatí, àrab i occità són una mostra del caràcter pràctic i realista de Llull. Igualment podem esmentar el fet que escrivís la *Doctrina pueril*, obra adreçada al seu fill Domènec de caràcter enciclopèdic que pretén ser un compendi escolar del saber, en llengua catalana, i hi defensà l'ensenyament en la llengua materna⁹.

El caràcter reformista del *Blaq*, ben evident al llarg de tota l'obra, és encara més palès en aquesta quarta part (*De apostolical estament*), on el protagonista, ja elegit papa, s'encarrega d'engegar la reforma de l'Església i del conjunt de la cristiandat. La utopia reformista lul·liana pretén bastir una comunitat cristiana universal, fent efectiva la màxima «un poble, una llengua, una fe» (Llinarès, 1987, 251-257).

L'estructura del capítol 94 és clara. Al primer paràgraf se'ns presenta el problema que cal resoldre: la multiplicitat de llengües dificulta la transmissió del missatge cristià i, doncs, impedeix que tots els pobles de la terra puguin assolir la salvació («per desvariació de llenguatges s'embargava la preycació e les crides de consideracions no-n pudien declaradament donar devoció de parays a les gents ni temor de les infernals penes»).

A continuació, al paràgraf 2, es detalla la problemàtica de la diversitat lingüística, ara emmarcada en una qüestió crucial per a qualsevol política lingüística: la relació entre llengua i nació, aquí ampliada amb l'aspecte religiós, no gens trivial. Partint del mite babèlic (però també de Gènesi 10), Llull estableix un vincle directe entre comunitats sociopolítiques i llengües. La diversitat de llengües provoca guerres i cismes religiosos, de manera que Llull, per boca del papa Blaquerna es veu impulsat a reflexionar sobre quin és el millor règim lingüístic i sobre quina és la millor manera d'implementar-lo. Amb la ressonància¹⁰ (Frye, 2006, 239) de Gènesi 10 i 11 al cap, Llull no pot deixar de considerar el monolingüisme (i l'homogeneïtat cultural i religiosa) com el millor règim possible, d'acord amb els seus ideals de bastir una comunitat universal que eviti els conflictes entre nacions (entre llengües, nacions i religions; vegeu Llinarès 1987, 251-257, i les referències que s'hi citen). L'ideal lul·lià és que les gents «s'entenen e s'amasen e que a servir Deu se

9. Llull ho expressa així: «fassa hom configer en vulgar a sson fiyl a comensament d'assó que apendrà, per tal que entena so que configerá; enaprés cové que a aquel sia feta construcció en aquel libra mateyx, lo qual sia treledat en latí, cor ennans entendrá lo latí» (*Doctrina pueril*, pròleg; NEORL, 2005).

10. Per a Frye (2006), la ressonància és el procés mitjançant el qual una declaració particular en un context particular adquireix un significat universal. Aquest fenomen és especialment clar en textos bíblics com els comentats.

convenguesen» gràcies a l'homogeneïtzació lingüística, cultural i religiosa, que portaria aparellada una nova realitat política més cohesionada. La pau quedaria per tant garantida i la comunitat internacional podria centrar-se realment en allò important: l'extensió de la doctrina cristiana (dins i fora de les nacions cristianes, i d'aquí els projectes de reforma social) i, a la fi, la salvació del gènere humà.

Arribats a aquest punt, al final del paràgraf 2 s'obrin dues qüestions més: d'una banda, de quina manera es pot reduir la diversitat lingüística i afavorir el monolingüisme («demanà quin consell puria esser pres a destruir la diversitat dels llenguatges»), i d'altra banda quina llengua ha de ser el vehicle comú de comunicació o, amb altres paraules, la llengua estàndard («ni a qual llenguatge sseria millor que hom feés convenir totes les gents en general per tal que s'entenesen e amasen e que a servir Deu se convenguesen»), per tal que hom pogués crear una comunitat lingüística, política i religiosa forta i cohesionada que, ara sí, podria actuar conjuntament per primera intenció¹¹.

11. Llull exposa la seva doctrina de les dues intencions en diverses obres. Així, al capítol primer del *Llibre d'intenció*: «Amable fill, entenció es obra de enteniment e de volentat qui s mou a donar compliment a la cosa desirada e entesa; e intenció es actu de natural apetit qui requer la perfecció que li cové naturalment. 2. Aquesta intenció, fill, de que tu as necessitat, es departida en dues maneres, ço es assaber, primera intenció e segona; e es la primera millor e pus nobla que la segona, per ço quor es pus útil e pus necessària; e la primera es començament de la segona, e la segona es moguda per la primera en tal manera, que la segona es instrument e aparellament con la primera intenció haja ço que li cové segons son compliment [...]. 6. L enteniment que has, fill, es per la segona intenció, e la obra del enteniment, ço es, l entendre, es per la primera; car millor cosa es la obra de la virtut, que no es la virtut, com sia cosa que la virtut sia per ço que sia sa obra. 7. La bona obra que has, fill, en ton enteniment con entens, es per la segona intenció, e lo mèrit que n has es per la primera, car tu entens per ço que mèrit n ajes; e el mèrit que has per entendre, es per la segona intenció, e la gloria que n hauràs es per lo mèrit, qui es per la primera, car tu as mèrit per ço que gloria hages. 8. La gloria que hauràs, fill, en parayis, si y intres, serà per la segona intenció, e la conexença que auràs de Deu e la amor, serà per la primera; car mellor cosa es intenció en conèixer e amar Deu, que en haver gloria per conèixer e amar Deu, com sia cosa que Deu sia pus intelligible e amable, que tu gloriejable. 9. Tant es, fill, Deus digne de esser conegut e amat, que la intenció que hom ha en conèixer e amar Deu, quant n es digne, no pot muntar en pus alt grau; e per aço s esdevé que mellor cosa es enteniment en entendre, con entén Deu, que no es lo mèrit ni la gloria que hom ha per entendre; e si açò no era enaxí, seguir sia que intenció fos pus obligada a home, que als honraments de Deu [...]. 11. Lo cors que tu has, fill, es per la segona intenció, e la ànima es per la primera, com sia cosa que la ànima valla més que l cors, e lo cors sia per ço que la ànima pusca membrar entendre e amar Deu e virtuts e bones obres. 12. Amable fill, en tres maneres té donada conexença de la primera intenció e de la segona; e prech te que ta intenció hages ordenada en tal manera, que no ams per la segona so que s cové a amar per la primera, ni ab la primera no ams ço que no es digne que n sia amat. 13. Accidentalment, fill, amen los homens peccadors ab les dues intencions desordonades en lurs amors; car amar son beyll libre per ço quor es bell, e no amar lo per ço que l entena, es desordonament de entenció; e en aytal manera amar lo libre bell es per la primera intenció, e amar lo entendre es per la segona; car hom desordonat fa major

Les respostes se'ns donen al paràgraf 3. Quant a l'últim interrogant, la resposta no pot ser una altra: la llengua comuna només podia ser el llatí, llengua de l'Església, però també de la política, la ciència, el pensament i la cultura. L'estatus del llatí atorgava a aquesta llengua el prestigi suficient per ser acceptada i no discutida, ja que era la llengua de comunicació culta i «oficial» de tot Occident, amb un estatus elevat, una tradició que l'avalava, un poder polític i cultural al darrere i, a més, un vincle directe amb la religió i la cultura. Amb la comunitat, en definitiva. A més a més, el llatí funcionà com a *lingua franca* europea durant tota l'edat mitjana i moderna: eclesiàstics, juristes, diplomàtics, filòsofs, teòlegs, metges i científics i literats empraven el llatí com a llengua comuna, malgrat que no existís, com és obvi, una comunitat nativa de parlants de llatí almenys des del segle VIII (Burke, 2004, cap. II).

Un desig de realisme, doncs, impulsà la seva proposta utòpica. Però encara trobarem un altre motiu: el llatí era la llengua de l'Església, i havia d'esdevenir la llengua de la comunitat cristiana, de manera que el vincle entre llengua, comunitat, poder i fe esdevingués efectiu («en tot lo mon no sia mas un lenguatge, una creença, una fe, per consegüent un papa»). El llatí cohesionaria encara més els cristians, que compartirien creences, cultura, govern (almenys espiritual, però en tot cas poder polític) i llengua.

Llull mateix ens ho explica: el llatí és «lo pus general lenguatge», és l'origen de les llengües romàniques i, per tant, existeixen nombroses coincidències etimològiques entre el llatí i les llengües que se'n deriven («en latí ha moltes paraules d'altres llenguatges»). A més, remarcaré una altra qüestió: el prestigi i la tradició culta, ja que «en latí son nostres llibres».

Quant a la segona qüestió, com dur a terme aquesta utopia lingüística (o, des d'un altre punt de vista, aquest projecte de política lingüística o de règim lingüístico-polític monolingüe), Llull parteix de l'influx que ja aleshores tenien les ciutats com a centres de difusió d'idees, tendències i, en aquest cas, també de llengües: «E que per cada provincia sia una ciutat en la qual sia parlat latí per uns e per altres», és a dir, que s'hi parli la llengua llatina de manera general, per tal que es converteixin en nuclis impulsors de la llengua comuna i sancionada pel poder. Entre la resta de població, hom elegiria «fembres e homens assignats a anar en aquella ciutat per apendre latí e que retornants en

força de volentat en fer bell libre que entendre lo. 14. En la volentat, fill, dels homens que amen mes les coses terrenals que les coses espirituals, son enversades les dues intencions; e aquells homens son per ço peccadors, quor desordenen intenció contre los ordonaments substancials.» (*ORL XVIII*, p. 5-8). Un altre exemple, més primerenc encara, el trobam al primer versicle del pròleg del *Llibre de contemplació*: «Enaxí com vos sots en dualitat, deïtat e humanitat, enaxí, *Sènyer*, nos comensam aquest libre per gracia vostra ab dues entencions: la primera entenció es per dar laor de vos; la segona es, *Sènyer*, per tal que de vos hajam glòria e benedició».

lur terra lo mostren als infants en lo començament que apendran a parlar, e enaxí, per longa continuació, porets aportar a fi con aprés altre qui aja devoció a est negoci demunt dit». Llull es manifesta com un hàbil sociolingüista (i planificador lingüístic) *avant la lettre*, ja que s'adona de la importància de les ciutats com a motors del canvi lingüístic a causa del seu prestigi social, polític, econòmic i cultural i del paper clau de la transmissió intergeneracional a l'hora de mantenir (o no) una llengua determinada i afavorir l'adquisició d'una altra. També és conscient que el poder polític és imprescindible per a dur a terme aquest objectiu («a ço que vos demanats es necessària cosa que vos e vostra cort sia agradable als prínceps cristians e que ells e lurs sotsmeses concordats en costumes eligen les millors costumes»). Amb el pas del temps i de les generacions, i amb l'acció decidida impulsada des dels nuclis de poder, la comunitat cristiana serà homogènia lingüísticament i políticament.

Finalment, l'últim paràgraf analitzat, el 4, ens avisa del caràcter utòpic de la proposta, del fet de ser una proposta *ideal* en el sentit clàssic (Strauss, 1957 i 2007), i no tant una proposta d'actuació concreta. Llull sap que no existeix *el* millor règim (lingüístic) fora del pensament filosòfic, però sí que hom pot intentar acostar la realitat (i l'actuació concreta sobre la realitat) a aquest ideal. La filosofia i el pensament guien l'acció dels homes per atènyer una realitat millor.

5/ Conseqüències de Babel: el multilingüisme monolingüe i la teoria normativa de la política lingüística

Llull es féu ressò del mite babèlic per dissenyar el seu règim lingüístic ideal: el monolingüisme. Llull té un concepte negatiu de la diversitat lingüística, originadora de disputes i guerres, com afirma al capítol 94 del *Blaq*. Per això cal tendir a l'homogeneïtat lingüística, cultural, religiosa i política, que permetrà els homes superar les diferències i consagrar-se a la primera intenció, amar, servir i honrar Déu. Llull, en un acte de supèrbia gairebé tan gran com el que provocà la ira divina, gosa corregir l'acció divina mitjançant l'intel·lecte i l'acció dels humans. Gràcies al llatí i a una acurada planificació, el somni monolingüe serà possible, i els parlants redimits.

És clar que Llull, multilingüe per naixement, per formació i per voluntat, s'adonava del caràcter utòpic de la proposta, però no deixa de fer-la, coincidint d'aquesta manera amb els clàssics: la filosofia política com a instrument que ens permet millorar l'acció política.

De Llull ençà, han estat nombrosos els pensadors polítics que han defensat amb més o menys èmfasi el monolingüisme i han vist en la diversitat lingüística un element negatiu per a la convivència, la cohesió social o política, el progrés econòmic, social o educatiu, la participació democràtica, etc. Ja hem esmentat més amunt pensadors com Herder, Rousseau, Mill, Habermas, Patten, Wee o àdhuc Kymlicka o Van Parijs aposten per una con-

vergència lingüística com a millor opció, encara que com és natural difereixin en la manera com s'ha d'assolir i en el tractament concret que rep la llingüodiversitat.

L'aposta lul·liana per partir d'una llengua franca té també un correlat actual obvi: l'anglès és, avui dia, la vertadera *lingua franca* global, imprescindible gairebé en tots els àmbits de comunicació humana. Però l'hegemonia de l'anglès, amenaçadora amb les llengües petites, és també un perill per al manteniment de la diversitat lingüística i provoca situacions evidents d'injustícia lingüística (Amengual *en premsa*; Ricento 2014; May 2014). L'anglès exemplifica molts dels problemes de bona part de la teorització sobre política lingüística, ja que gaudeix d'una aura de neutralitat, eficàcia, funcionalitat, facilitat i modernitat que fomenta la deserció lingüística i és clarament injusta amb els parlants, tant aquells de llengües minoritàries, com els de varietats no prestigiades de l'anglès (com l'anomenat *ebònic* o *Black English Vernacular*).

Elaborar una teoria normativa de la política lingüística és un repte colossal, perquè cal en primer lloc rompre amb una tradició de pensament que, des dels orígens bíblics, tot passant per Lull i fins als nostres dies, han percebut la pluralitat lingüística (individual i social) com un problema que té com a solució més coherent la conversió de l'esfera pública i dels processos polítics en monolingües. Una política lingüística justa ha de partir, al contrari, de la diversitat lingüística com un fet natural i positiu. Només així es podrà arribar a un resultat lingüísticament just.

Referències

- AMENGUAL BUNYOLA, G. A. (*en premsa*) «Teoria normativa de la política lingüística i filosofia política: desenvolupaments actuals del debat sobre la justícia lingüística», comunicació presentada al III Congrés Català de Filosofia. Passat i present. Palma, 21-23 de gener de 2015.
- ANIPA, K. «Centripetal and Centrifugal Forces in the Sociolinguistic Configuration of the Iberian Peninsula», a *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Hüning, M., Vogl, U. & Moliner, O. (eds.). John Benjamins Publishing Company, 2012, 231-258.
- BADIA i MARGARIT, A. M. & F. B. MOLL «La llengua de Ramon Llull», a Ramon Llull, *Obres essencials*, I. Barcelona: Editorial Selecta, 1957.
- BLACKLEDGE, A. «Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies», *Estudios de Sociolingüística* 1(2), (2000: 25-45).
- BURKE, P. *Language and communities in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- CAVALLI-SFORZA, L. *Genes, pueblos y lenguas*. Barcelona: Crítica, 1997.
- CAVALLI-SFORZA, L. *¿Quiénes somos? Historia de la diversidad humana*. Barcelona: Crítica, 1999.

- FRYE, N. *The great code: The bible and literature*. Toronto: Toronto University Press, 2006.
- KÖNIG, M. «Cultural diversity and Language policy», *International Social Science Journal*, volum 51, n. 161 (1999: 401-408).
- LLINARÈS, A. *Ramon Llull*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- MAY, S. «Contesting public monilingualism and diglossia: rethinking political theory and language policy for a multilingual world», *Language Policy* 13, (2014: 371-393).
- NETTLE, D. *Linguistic Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- PATTEN, A. «The humanistic roots of linguistic nationalism», *History of Political Thought*, 31 (4), (2006: 223-262).
- PELED, Y. *The Blessing of Babel: Linguistic Diversity and Human Development*. Pavia: Istituto Universitario di Studi Superiori – Human development, Capability and Poverty International Research Centre, 2008.
- PELED, Y. «Language, rights and the language of language rights. The need for a new conceptual framework in the political theory of language policy», *Journal of Language and Politics* 10: 3 (2011: 436-456).
- PELED, Y. «Marching forward into the past: Monolingual multilingualism in contemporary political theory», a *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Hüning, M., Vogl, U. & Moliner, O. (eds.). John Benjamins Publishing Company (2012: 71-95).
- PELED, Y. «Normative language policy: interface and interferences», *Language Policy* 13 (2014: 301-315).
- RICENTO, T. «Thinking about language: what political theorists need to know about language in the real world», *Language Policy* 13 (2014: 351-369).
- STRAUSS, L. «What is Political Philosophy?», *The Journal of Politics*, 19/3 (1957: 343-368).
- STRAUSS, L. «What Can We Learn From Political Theory?», *The Review of Politics*, 69, (2007 [1942]: 515-529).